

BYGNINGSKULTUR I ØJENHØJDE

NATIONALPARK
VADEHAVET

Vadehavets
bygningsskulptur
rummer mange
fine detaljer

INDHOLD

Forord	5
Formålet bag Bygningskultur i øjenhøjde	6
Projektets indhold	6
Dialog i øjenhøjde – hvad er det?	6
Proces	9
Udvælgelse af landsbyer og forarbejde	9
Afvikling af arrangementerne i landsbyerne	9
Arrangementernes form og indhold	9
Metodisk tilgang i de enkelte landsbyer – og den umiddelbare feed back	10
Darum – “Giv plads til historien i byens rum”	10
Mandø – “Lad bygningerne danse på græsset”	13
Vester Vedsted – “Lad bygningerne tale”	15
Evaluerings	18
Landsbyernes tilbagemeldinger – fokusgruppeinterview	18
Delkonklusion efter besøg i landsbyerne	19
Konklusion om formidling i landsbyerne	20
Workshop: Formidling og deling af erfaringer	20
Erfaringsopsamling og feed back på tre oplæg	21
Afledte projekter – Bygningskultur i øjenhøjde til flere målgrupper	22
Bygningskultur i øjenhøjde formidlet på videoer	22
Bygningskultur i børnehøjde på Mit Vadehav	23
Mulighed for videre forløb og nationalt brug	24
BILAG	26
Aktører i projektet	26
Nationalpark Vadehavet	26
Eksterne aktører	26
Lokale ressourcer til formidling af bygningskulturen	26
Brev fra Esbjerg Byfond	27

Titel	Bygningskultur i øjenhøjde
Udgiver	Nationalpark Vadehavet, Havnebyvej 154, 6792 Rømø
Udgivelsesår	2026
Online	www.nationalparkvadehavet.dk 📍 vadehavet 📍 nationalparkvadehavet
Tekst/fotos	Nationalpark Vadehavet
Layout	Understreg, Esbjerg
Copyright	Nationalpark Vadehavet
Distribution	Elektronisk
Forsidefoto	Byvandring i Vester Vedsted. Foto: Britt Karlshøj Sprecher

FORORD

Med projektet Bygningskultur i øjenhøjde ønskede Nationalpark Vadehavet (herefter NPV) at bringe den omfattende viden vi har om den lokale bygningskultur ud til de lokale beboere og – i øjenhøjde – formidle og støtte, så de lokale samfund får indsigt i hvilken historie de er en del af, og hvordan de gennem denne deling af viden får indsigt i og et medejerskab til de

bevaringsværdige miljøer de lever i. Vi ønsker med projektet at understøtte det gode liv.

Projektet Bygningskultur i øjenhøjde blev realiseret med støtte fra Region Syddanmarks Kulturpulje.

Tidligere har NPV i samarbejde med Vadehavets Formidlerforum, de fire Vadehavskommuner og andre interessenter igangsat initiativer omkring bygningsarven. Der er blevet produceret flere temahæfter bl.a. om bevaringsværdige bygninger, landsbymiljøer, diger og møller, ligesom den tidlige turismes bygninger blev beskrevet i turforslag og på skrift. Der blev også igangsat efter- og videreuddannelse af håndværkere til restaurering af områdets bevaringsværdige bygninger. Imidlertid oplever Nationalparken, at der både er et behov men også en efterspørgsel på konkret viden omkring de bevaringsværdier og den kulturhistoriske baggrund, som de unikke miljøer ved Vadehavet rummer.

NPV er Danmarks internationale nationalpark og Danmarks største nationalpark. Det er siden 2009 optaget på UNESCOs liste over umistelig verdensarv.

Området har en rig kulturhistorie med bl.a. maritime aktiviteter, landbrug, landvinding, digebyggeri og en unik bygningsarv.

Konklusionen i 'A Comparative Analysis of the Cultural Landscape and the Cultural Heritage of the Wadden Sea Region' påviste, at kulturlandskabet også er uden sidestykke. Faktisk synes de landskabelige og kulturhistoriske værdier at være lige så betydningsfulde internationalt set som de naturmæssige kvaliteter.

For mange, både lokale og gæster, er det måske ikke helt nemt at se og forstå betydningen af Vadehavet. Naturen kræver forklaring og viden. Det samme gør også Vadehavets kulturhistorie og det unikke kulturlandskab, der de sidste 1000 år er formet af mennesker med innovativ brug af landvinding, digebyggeri, sluser og værfter i Nederlandene, Tyskland og Danmark. Og som har formet en særlig frisk bygestil.

Den overordnede ramme for NPV er fastlagt gennem Lov om nationalparker og Bekendtgørelse om NPV, der grundlaget for nationalparkens virke. Bekendtgørelsen har en målsætning om, at kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder og enkeltelementer, der fortæller om Vadehavet, skal bevares, synliggøres og tilgængeliggøres.

Marskgård i Darum
– et fint eksempel på den lokale bygningskultur

FORMÅLET BAG BYGNINGSKULTUR I ØJENHØJDE

Vadehavet er udpeget som UNESCO verdensarv, og analyse peger på, at kulturarven er lige så betydningsfuld. Vadehavets bygningskulturarv er unik på landsplan – herunder fine og særligt bevaringsværdige kulturmiljøer – og mange af dem er af høj national værdi. Et vigtigt mål i projektet er at sætte fokus på denne særlige bygningsarv med unikke helheder således at borgerne inviteres til dialog og at tage ejerskab, så de kan bidrage med støtte, udvikling og sikring af de bevaringsværdige miljøer for eftertiden, samt skabe rammen om det gode liv i nutiden. Målet er at skabe et engagement omkring og forståelse for bygnings arvens betydning og herved understøtte den lokale stolthed og identitet.

Bag ideen om projektet Bygningskultur i øjenhøjde lå et ønske om at formidle den lokale bygningskultur på nye måder til borgerne. Udover at udbrede og dele viden om udvalgte landsbyers kulturhistorie, kulturmiljøer og særlige bygningsbevaringsværdier var formålet at afprøve hvordan disse stedbundne værdier og kvaliteter kunne formidles til målgruppen: De borgere som bor i landsbyerne, og som kender dem ud og ind. Spørgsmålet var, hvordan man skaber et medejerskab og støtte den lokale identitet via forskellige måder at formidle landsbymiljøet og bygningsarven på? Via projektet var målet således både at afprøve men også at undersøge, hvordan forskellige formidlings-tilgange blev modtaget af deltagerne i landsbyerne, og på den

måde at teste deres brugbarhed. De forskellige udviklede formidlingsmetoder kan herefter indgå i et katalog over mulige redskaber til brug for formidling i øjenhøjde, dvs. tilpasset målgruppen, for andre aktører. Det helt overordnede formål var, at NPVs projekt kan bidrage med nye indsigter og et nyt syn på de lokale bevaringsværdier – både i landsbymiljøerne men også i forhold til, hvordan man passer på de eksisterende kvaliteter i bygningsarven. Jo mere viden og indsigt man har i et steds stedbundne kvaliteter, jo større chance er der for at man i fællesskab kan træffe beslutninger, der understøtter disse kvaliteter.

Med fokus på Vadehavets unikke bygningsarv var ønsket at give borgerne redskaberne til at træffe gode bæredygtige valg i forhold til korrekt restaurering, tilbageførsel og bevaring af deres huse og bymiljøer.

Projektets indhold

Projektet blev realiseret og afprøvet i tre udvalgte landsbyer i Esbjerg Kommune, landsbyer, som alle er udpeget som særligt værdifulde kulturmiljøer; Darum, Vester Vedsted og Mandø. Landsbyerne blev valgt fordi der var solid viden om netop disse byers kulturmiljø, og projektet begrænsede ressourcer tillod ikke at samle viden helt fra bunden.

Målgruppen til arrangementerne var landsbyernes beboere og lokalrådene, der er repræsenteret i NPVs råd. NPV var den officielle

vært til formidlingsarrangementerne.

I hver landsby blev der afholdt et 4-timers arrangement, hvor der var fokus på den lokale kulturhistorie, bygningsarv og de stedbundne kvaliteter og potentialer. Disse temaer blev formidlet med fokus på udvalgte detaljer, bygninger og miljøerne som helhed. Hvert sted blev der afprøvet forskellige måder at formidle på, at stille spørgsmål på – og forskellige måder at afholde workshops på. Efter arrangementerne blev der inviteret til evaluering for at indsamle deltagerne feedback til de anvendte forskellige tilgange til formidling. Afslutningsvis blev kommuner, museer og andre interessenter i NPVs område inviteret til en workshop for præsentation og deling af erfaringerne fra dette projekt samt fra to udvalgte projekter, der rummede andre tilgange til inddragelse og som arbejdede med andre målgrupper. Budskaberne fra formidlingen om bevaringsværdierne i landsbyerne blev efterfølgende formidlet i korte videoer, der er lagt på Nationalparkens hjemmeside. Endvidere er der udarbejdet et undervisningsmateriale om bygningskultur ved Vadehavet for mellemtrinnet, der tilgængelig på undervisningsportalen Mit Vadehav.

Dialog i øjenhøjde – hvad er det?

Vi ønskede at dialogen skulle foregå i øjenhøjde for at skabe medejerskab hos borgerne til

deres landsby. En af pointerne var og er, at bevaring betaler sig – ikke blot for det enkelte hus og dets økonomiske værdi, men også for den værdi, der skabes, når det indgår i en helhed, i et kulturmiljø, jf. Realdanias publikation "Vores fælles skatkammer – Bygningsarven er penge værd". Det er samtidig et fælles ønske at fremme ejerskab til og stolthed over det lokale miljø i og i nærheden af natur og kultur, samt øge det gode liv og dermed bosætning.

I denne rapport opsamler vi erfaringerne i et samspil med udvalgte deltagere, der blev samlet til feedback til en evaluering. Målet var at afprøve, hvilke formidlingsgreb, der virker bedst når man formidler lokalt – både i tid, form og indhold – og høre, hvad deltagerne fik ud af det. Vi håber at viden om de lokale bevaringsværdier kan være med til at skabe nye indsigter og et stærkt lokalt ejerskab til disse værdier i bygningsarven i landsbyerne.

Arbejdet med det lokale ejerskab og formidling af bygningsarven indlejres i NPV, der prioriterer arbejdet for styrkelse og bevaring af kultur og kulturlandskaber.

Marklandsbyen Vester Vedsted er særlig ved sin skovkarakter som kontrast til det åbne landskab.

PROCESSEN

Udvælgelse af landsbyer og forarbejdet

Der var i projektet planlagt besøg og formidling i 3 landsbyer i Esbjerg Kommune. Disse blev udvalgt ud fra aktørernes forhåndsviden om kvalitetene, forskellene og lighederne mellem bygningskultur, kulturhistorie og kulturmiljø i disse landsbyer. Det ville have været for omkostningstungt at vælge landsbyer, hvor forhåndsviden ikke var til stede. Det tillod projektets begrænsede økonomi ikke.

Som forberedelse til formidlingsarrangementerne i landsbyerne afholdt vi formøder med repræsentanter fra lokalrådet fra hver landsby, hvor vi fortalte om projektet og formålet, og hørte, hvilke tanker de selv havde om deres sted. Formøderne gav os et billede af hvad der optog landsbyernes beboere, og møderne bidrog til at skabe interesse for de kommende arrangementer. I hver landsby ønskede repræsentanterne at invitere bredt ud til alle de lokale borgere i den enkelte landsby. Derefter besøgte vi hver landsby for at få kendskab til landsbymiljøet og udvælge steder og bygninger til den kommende formidling. På besøgterne analyserede vi byens struktur og elementer og fotograferede karakteristiske helheder og bygninger. Vores viden fra besøgterne blev grundlaget for de temaer vi fokuserede på i den enkelte landsby. Herefter blev arrangementer i landsbyerne afholdt med programmer tilpasset det enkelte sted – med inddragelse af de emner, som repræsentanterne fra lokalrådene havde lagt vægt på til formøderne.

Til hver landsby blev der udviklet og afprøvet forskellige formidlingsformater. Hver landsby fik sit eget tematiske fokus, med oplæg, byvandring, visualiseringer, dialog i øjenhøjde og workshops, som blev gennemført med forskellige måder at formidle og facilitere på.

En planlagt del af projektforsløbet var den efterfølgende evaluering med deltagelse af repræsentanter fra lokalrådene. Repræsentanterne for de tre landsbyer blev inviteret til et fælles fokusgruppeinterview. Her blev projektets formidling og output vurderet fra deltagerens side, og NPV fik feedback på, hvordan beboerne havde oplevet de forskellige formidlingsmetoder, og hvad de havde fået ud af det.

Afvikling af arrangementerne i landsbyerne

De tre udvalgte landsbyer er alle defineret som marsklandsbyer. Dog har de hver deres særpræg og karakteristika i kraft af deres geografiske og topologiske placering i landskabet og de naturgivne forhold. Deres forskellige miljøer og tilblivelse blev grundlaget for de forskellige tilgange som vi valgte at formidle og sætte fokus på i landsbyerne:

I Darum valgte vi at fokusere på historien i kraft af bygningskultur, historiske strukturer og sammenhænge, – ”Giv plads til historien i byens rum” blev overskriften til arrangementet i Darum.

På Mandø var det græstæppet, der binder landsbyen sammen til en helhed, som vi tog udgangspunkt i under titlen: Mandø – ”Lad bygningerne danse på græsset”, da det på Mandø er helheden af de ydmyge og beskedne huse, som tilsammen skaber en sammenhæng, der udgør et unikt og specielt kulturmiljø med det grønne tæppe, bygningerne, med udgang til natur, klitter og marker fra landsbyen.

I Vester Vedsted tog vi udgangspunkt i landsbyens bevarede forter og den store variation af beplantning, der, som noget helt særligt i marsken, skaber en skovlignende landsby. Her var fokus at få bygningskulturen frem i lyset – at åbne op til husene og invitere ind under titlen: Vester Vedsted – Lad bygningerne tale.

Arrangementernes form og indhold

Programmet for arrangementerne i landsbyerne rummede disse faste elementer, som blev afprøvet i forskellige variationer og rækkefølge:

- Introduktion, præsentation
- Kulturhistorisk oplæg om landsbyen
- Landsbyens miljø og bygningsarv – kulturmiljøets karakteristika, udtryk og materialer
- Byvandring – med udvalgte stop
- Fælles spisning
- Workshop med gruppearbejde
- Outro:
 - Visualiseringer fra byen
 - Værdien af bevaring – og de gode rammer for livskvalitet
 - Støttemuligheder, muligheder for rådgivning

METODISK TILGANG I DE ENKELTE LANDSBYER – OG DELTAGERNES FEEDBACK

Darum – giv plads til historien i byens rum

I Darum var der 29 tilmeldte deltagere. Programmet bestod af ½ times præsentation og introduktion af projektet og hovedlinjerne om Darums kulturhistorie og byggeskik. På den efterfølgende byvandring, som var planlagt af lokalrådet, stoppede vi op flere steder og talte om belægning, tage, byggeskik, farvevalg på facader, vinduer og den lokale bygningskultur, som kunne ses landsbyen, bl.a. marskgårdene og huse i bedre byggeskik. På turen besøgte vi også en tidl. smedje som er under fuldstændig renovering – ejeren deltog i byvandringen og talte om udfordringerne – og hun blev henvist til kommunens sagsbehandlinger i Esbjerg Kommunes Byfond for rådgivning.

På turen fik deltagerne syn for sagen om deres forudgående spørgsmål om græs-”trekanterne” mellem vejforløbene – de havde efterspurgt ideer til at fylde dem ud – pointen var, at disse grønne græstrekanter visuelt gentager landsbyens græsrabatter, så et enkelt greb er at lade dem være som de er uden at tilføje dem noget (møblering, beplantning). Efter fællesspisning var der dialog i øjenhøjde med deltagernes indsendte fotos med spørgsmål om valg af døre, når de ville udskifte til en mere original type. Der blev vist eksempler på tidstypiske døre. Der var også en fælles snak om belægninger – om de skulle være ens med græs (og binde vejforløbene sammen) eller skulle va-

riere med grus, fliser og græs. Herefter var der workshop, hvor deltagerne blev opdelt i 6 grupper – og der blev udleveret to forskellige visualiseringer, som oplæg til en snak i grupperne. Den ene visualisering var lavet ud fra en gammel gård, der var visualiseret i mange forskellige udgaver med forskellig facadefarve, forskellige vinduer – og forskellige tage. Folk diskuterede den visuelle betydning af disse forskellige valg. Det formidlingsmæssige budskab var her at sætte fokus på at den store betydning det har, når man udskifter de originale byggematerialer og farver med nogle alternativer som ikke er historisk korrekte.

Markgård i Darum – eksisterende udtryk. Visualiseringerne nedenfor viser, hvor stor betydning de oprindelige materialer og farver har for husets historisk korrekte udtryk.

Marskgården visualiseret med farvede vinduer som er en oprindelig bygningstradition.

Marskgård visualiseret med ikke oprindeligt tag.

Marskgård visualiseret med ikke oprindeligt tag, vinduer, facadefarve samt indkørsel.

Marskgård visualiseret med ikke oprindelig facadefarve.

Marskgård visualiseret med ikke oprindelig facadefarve.

Byvandring i Darum. Foto: NPV

Visualisering fra Mandø – bymiljø før og efter – visualisering af betydningen af hække og hegn.
Visualisering: Tegnestuen Bornholdt

Den anden visualisering var en visualisering af gadeforløb – med hhv. græsrabatter – eller grus og som lå åbent eller lukket til med hegn og hække – også her talte man i grupperne om, hvilken betydning valg af belægning og hegn/ hække havde for helheden. Pointen med disse visualiseringer var at vise, hvordan man kan lukke et miljø og bygninger inde bag ”mure” af hække – eller hvordan sammenhængende belægning, fx. græsrabatter kan være med til at skabe en helhed i gadebilledet.

Aftenen blev afrundet med en opsamling om, at bevaring betaler sig – og budskabet var, at også små ændringer, der ikke koster så meget – så som valg af fx oprindelige historiske farver – eller græsrabatter, gør en stor forskel.

TILBAGEMELDING FRA DELTAGERNE EFTER ARRANGEMENTET VAR MEGET POSITIV, HER ET UDDRAG:

- ”Det var godt med en introduktion før gåturen – det var meget lettere at forstå det vi så på turen, fordi man var klædt på. Gåturen var meget inspirerende”.
- ”Virkelig god dag – godt arrangement”.
- ”Tak for et godt foredrag og tur gennem Darum. Selvom vi har boet i Darum i over 25 år lærte jeg meget om bygninger og farver.”

VORES REFLEKSIONER

- Landsbyvandringen, som lokalrådet havde lagt ruten til, fungerede godt. Det var en god lejlighed til at tale om landsbyens bygningsarv og den historiske brug af materialer. Vi fik en god

dialog med folk, og oplevede stor interesse om deres by og omkring de bygninger vi så på turen, og selvom gruppen var stor (29 deltagere), så fungerede det alligevel.

- Workshopen fungerede godt. Visualiseringerne skabte en god debat i grupperne, da illustrationerne understregede pointen om, hvor lidt der skal til for at ændre et hus’ udtryk eller hvor sårbart et landsbymiljø er. Et formidlingsgreb var at afprøve ”omvendte” visualiseringer (at gøre noget eksisterende grimmere, eller mindre autentisk) og ”positive” visualiseringer (at gøre helheder mere visuelt harmoniske, jf. visualiseringer med græsrabatter, der binder fortovsforløb sammen fremfor en vekselvirkning mellem græs, beton og grus). Visualiseringerne fungerede godt som dialogstartere og viste helt konkret betydningen af, de valg man tager. Disse pointer blev italesat i grupperne.
- Vi formidlede viden om historisk byggeteknik og bygningshistorie, med fokus på stilarter og industrialiseringens byggematerialer. Generelt var folk interesserede i byggetraditioner og baggrunden for disse. Formidling om disse emner forud for byvandringen betød af denne viden kunne eksemplificeres – og gentages under byvandringen med konkrete eksempler, hvilket fungerede godt.

Mandø – lad bygningerne danse på græsset

På Mandø var der 12 tilmeldte deltagere, af disse både fastboende og fritidsboere, der har sommerhus på Mandø. Med Mandøs 33-34 fastboende beboere var deltagerantallet meget tilfredsstillende. På formødet med repræsentanter fra lokalrådet fortalte de om de allerede igangsatte initiativer som de havde deltaget i, bl.a. publikationen om Mandøs bygningskultur. Da der er stor interesse for og p.t. flere interagerende udefrakommende aktører på Mandø, spurgte vi om der stadig på denne baggrund var interesse for et arrangement på øen – og fik et bekræftende svar.

Programmet bestod af oplæg med præsentation af Mandøs kulturhistoriske baggrund og beskrivelse af bygningsarven og landskabet på Mandø – herefter der var spisning udenfor i solen, efterfulgt af en byvandring på en times tid, hvor vi standsede op flere steder og talte om græssets samlende funktion på landsbyen som en helhed. Vi medbragte omvendte visualiseringer af landsbymiljøet, med tilføjelse af hegn og hække, hvilket var en øjenåbner. På byvandringen talte vi også om grøfter, pandepladetag - og helt overordnet om værdien af at bygningerne i landsbyen ikke er lukket inde bag hække og hegn.

Efter turen lavede vi en opsummering via workshopen og dialogen i øjenhøjde med fokus på detaljer. Rent procesmæssigt startede vi tematisk oppefra og bevægede os ned mod detaljen bl.a. med fokus på farvernes betydning i bygningskulturen og på Mandø. Efterfølgende fik deltagerne udleveret et luftfoto over Mandø. De blev opdelt i to grupper, hvor de debatterede livligt om de ønsker de havde for fremtidige indsatser. De indsatte punkter på luftfotografierne, hvor de ønskede at der kunne iværksættes disse indsatser. Inspireret af oplæg og byvandring talte de om brug af grøfter fremfor hegn til af markere grundenes afgrænsning mod vejen, og markering af stedets potentialer både for beboere og turister ved hjælp af nudging og ”fodspor” placeret på udvalgte steder, hvor der er fine ind- og udkik til det omgivende landskab eller byen. Forslagene var en alternativ løsning på opsat skiltning. Grupperne foreslog også oplysningsplancher til ankomststedet ”Stalden” – fremfor skiltning i det fri. Gruppernes fremlæggelse blev optaget på video, hvor de delte deres tanker og refleksioner som de præsenterede fra hver gruppe.

Efter workshopen formidlede vi budskabet at "bevaring betaler sig" – også med fokus på netop Mandø dna – og sammenlignede Mandø med de andre steder vi besøgte, Darum og Vester Vedsted. Vi viste et eksempel med en by i Norge, Landøy, der minder om Mandø, med et lignende omgivende landskab i landsbyen, og dette eksempel vakte stor begejstring hos deltagerne, der talte om at besøge Landøy som inspiration.

TILBAGEMELDING FRA DELTAGERNE VAR MEGET POSITIV, HER ET UDDRAG:

- Vi fik som oplægsholdere stor ros – de klappede af os da vi rundede af.
- De var begejstrede for vores oplæg, vores budskaber og vores engagement – og de sagde, at det havde været en meget spændende og berigende eftermiddag.
- De var meget positive og engagerede deltagere – med refleksioner og nye ideer til lokal formidling og bidrog med en levende dialog.

VORES REFLEKSIONER

Gruppen på Mandø var mindre og derfor var der mere tid til en en-til-en dialog om udvalgte steder og generelt mere tid til fælles dialog.

Dialogen i øjenhøjde var vigtig, det var også vigtigt at vi gav dem en intro til landsbyens historie, bygningsarv og landskabet før vi tog på byvandring – da vi på denne tur rundt i byen netop talte om helheder, detaljer og bygninger med henvisning til den introduktion de havde fået forud.

Vi fik positiv feedback undervejs. En konklusion var bl.a. at rammerne og forplejningen også er vigtig for at skabe et godt rum at reflektere og føre dialog i. Deltagerne udtrykte også at de følte sig mere stolte af deres landsby end de havde været før vi kom, fordi de var blevet gjort opmærksomme på emner de ikke havde været bevidste om før.

Workshop i Vester Vedsted – med dialog om betydningen af farvevalg. Foto: Mette Slyngborg

Deltagerne viser eksempler på visualiseringer af en gård i Vester Vedsted. Foto Mette Slyngborg

Vester Vedsted – lad bygningerne tale

Arrangementet i Vester Vedsted havde 39 tilmeldte deltagere og foregik på Ungdomshøjskolen. I introduktionen lagde vi vægt på at vores tilgang til landsbyens bygningskultur var anerkendende – og at ingen ville blive udstillet.

Efter det første oplæg med intro, præsentation, kulturhistorie, bygningsarv og landsbymiljø var der fællesspisning med ungdomshøjskolens elever.

Derefter en byvandring med 4 planlagte stop. Det blev dog til lidt flere. Til turen havde vi medbragt 3 sæt "omvendte visualiseringer" af oprindelige fine historiske længehuse, som var blevet visualiseret i nye "kække farver". Ved disse huse gjorde vi stop og viste deltagerne, hvordan husene også kunne se ud, hvis facaderne bliver malet i nye farver, hvilket er en mulighed, når der mangler en stærk lokalplan.

Derudover viste vi omvendte visualiseringer af indkørsler og indgange, hvor vi fx havde fliselagt indkørslen frem for de originale grusspor i græs.

De omvendte visualiseringer medbragt på byvandringen satte mange diskussioner i gang mellem deltagerne. Budskabet bag visualiseringerne var, at de

oprindelige historiske farver er vigtige at bevare for at sikre husenes autentiske udtryk – og at ændringer i det enkelte hus' facade påvirker helhedsindtrykket både i det enkelte gadeforløb og i landsbyen som helhed.

Der var også et stop med en "positiv" visualisering af en parcelhus fra 1970, som var til salg, og som var visualiseret til en transformation til et mere moderne formsprog som en tolkning af Vadehavets bygningskultur – men denne visualisering skilte vandene og blev en dialog om smag frem for om autenticitet. Dette forsøg med en "positiv" visualisering bekræftede os i, at det er de omvendte visualiseringer der fungerer – ikke mindst når det er den anerkendende formidlings-tilgang, der tilstræbes.

Ruten i Vester Vedsted var ikke så lang, da landsbyen er tæt og kompakt. Undervejs reflekterede forskellige deltagere om, hvordan man kunne åbne op for byens huse og haver, der ligger gemt bag høje hække, ved at klippe hækkene ned, så der kommer indkig til husene.

Vi gjorde nogle spontane stop undervejs, bl.a. ved præstegården, hvor nogle nyligt plantede bøgehække var fremmede i det historiske miljø. Vi standsede også

Workshop med visualiseringer med eksempler på, hvordan bymiljøets elementer kan fremhæve eller svække helheden, herunder hvordan høje hække kan lukke af for ind- og udkig.

VORES REFLEKSIONER:

- Da det var vores sidste arrangement af besøg i de tre landsbyer, men også det arrangement med flest deltagere, kunne vi gøre nytte af erfaringerne fra de to første landsbymøder.
- Vores budskab i introduktionen om at vi kom med et anerkendende blik på landsbyens bevaringsværdier og bygninger var en vigtig information for deltagerne. En sagde bagefter at nogle havde været nervøse for at blive udstillet, så de slappede af, da de hørte om denne tilgang.
- Jo flere erfaringer vi høstede, jo mere sikkert kunne vi møde målgruppens behov og formidle bygningskulturen i øjenhøjde.
- Invitationen til arrangementet var delt ud af lokalrådet og det resulterede i mange deltagere.
- Aftenen var en stor succes (på trods af de mange deltagere)
- Den skepsis der i starten var blandt nogle få af deltagerne i forhold til at vi kom udefra og skulle fortælle om deres landsby blev heldigvis ændret til ros, da arrangementet var afsluttet. Pointen er, at når man formidler og taler om bygningskultur lokalt, hvor folk kender deres by så godt, så skal man på samme tid være ydmyg og bidrage med nye vinkler til refleksion. Og at det er vigtigt at inddrage folk og deres viden i dialogen.
- Vi formidlede en såkaldt positiv visualisering, der ikke fungerede: Med en transformation af et parcelhus. Det fungerede ikke, da visualiseringen i stedet blev en diskussion om smag.
- De øvrige omvendte visualiseringer (med det man ikke bør gøre) fungerede til gengæld rigtig godt som oplæg til debat – både på byvandringen og efterfølgende i dialogerne i workshopsen.
- Vejret er en vigtig faktor. Byvandringen foregik i solskinsvejr.

ved hus i bedre byggeskik, som var gemt bag en høj hæk og talte om husets fine bevaringsværdige detaljer og bevarede autentiske udtryk.

Retur på Ungdomshøjskolen blev der mulighed for en dialog om de omvendte visualiseringer, som hver af de 6 grupper fik udleveret. Opdraget var ikke at de skulle – men at de kunne tale sammen om visualiseringerne. Dette satte gang i forskellige snakke i grupperne om bygninger generelt i landsbyen. Dette var det mest løse format vi afprøvede i forhold til facilitering af en workshop og en fælles opgave – og trods det, blev forskellige temaer om værdier i landsbyen alligevel drøftet i grupperne. Deltagerne sagde til os, at det var en god lejlighed til at samles og tale om de ting i landsbyen som de selv havde bemærket man kunne gøre noget ved jf. vores budskaber under den tidligere introduktion og på byvandringen. Samtidig nævnte de også at de hyggede sig.

I salen gennemgik vi tilsendte fotos, som deltagerne på forhånd var blevet opfordret til at sende til os. De

fleste modtagne fotos var ukommenterede og uden spørgsmål. Så dette punkt faldt lidt til jorden.

Herefter rundede vi af med et oplæg om historiske detaljer og farver i bygningstraditionen – med efterfølgende spørgsmål fra salen.

Vi takkede efter en aften med et stort engagement fra deltagerne. Vi opfordrede deltagerne til at give deres feedback til deres lokalrådsrepræsentanter til det efterfølgende fokusgruppeinterview, der evaluerede arrangementet.

RESPONS FRA DELTAGERNE PÅ AFTENEN

- Vi fik rigtig flot direkte feedback fra salen og en kæmpe klapsalve.
- Der var mange der kom personligt op og takkede os og gav os ros for arrangementet.
- Tilbagemeldingen var, at det havde været en fantastisk aften. Det var ret overvældende at de var så begejstrede og delte det med os.
- Vi fik at vide at vi havde givet folk noget med hjem at reflektere over.

Visualisering af gård i Vester Vedsted. Øverst det nuværende udseende. Nedenunder ses visualiseringer med forskellige ikke oprindelige facadefarver.

EVALUERING

Landsbyernes tilbagemeldinger - fokusgruppeinterview

Efter afholdelse af de tre arrangementer i landsbyerne inviterede vi 3-4 repræsentanter fra hver landsby til et fælles fokusgruppe-interview. Der var afsat et par timer til interviewet, hvor vi indledte med at fortælle at erfaringerne fra landsbyerne skulle indgå som ny viden, og var del af projektets formål – at undersøge hvilke metoder man bedst formidler den lokale bygningskultur på. Fokusgruppeinterviewet foregik ved at vi stillede spørgsmål, og bad repræsentanterne byde ind med de tilbagemeldinger de havde fået fra deltagerne fra arrangementerne.

Tilbage meldingen var at byvandringerne gjorde størst indtryk på deltagerne – og det samme gjaldt visualiseringerne. Og at det var en vigtig forudsætning at arrangementerne rummede oplæg om de kulturhistoriske forudsætninger og den lokale bygningsarv før byvandringerne, da dette supplerede hinanden godt. De nævnte at byvandringen netop gav dem mulighed for at opleve og se det, de netop havde hørt i oplægget før byvandringen. Også visualiseringerne blev nævnt som en øjenåbner – nemlig hvordan forskellige valg/ elementer visuelt påvirker en helhed.

Til arrangementerne var der mødt en del op, som normalt ikke deltog i denne type arrangementer: En af beboerne på Mandø sagde: "Min mand sagde at han ikke havde nogle forventninger – men han fortrød ikke han tog med. Dem man mindst forventede tog med – og de fik noget ud af det. Vi har i forvejen arbejdet med bygningskulturen – men de fik noget ud af det og kom alligevel".

Arrangementerne fik generelt ros for indhold og form, men også for deres variation med et vekslende program over 4 timer.

Deltagerne i interviewet udtrykte at de var blevet mere stolte over deres landsby. Og at de havde erkendt, at det ikke nødvendigvis krævede store resourcer at løfte landsbyerne – det kunne være små indsatser, der gjorde en stor forskel.

"Det er ikke alting der behøver at koste noget – man kan gøre meget for få midler. Stof til eftertanke".

Også erkendelsen af at helheden i landsbyen har en betydning blev beskrevet: "Man har også tendens til at se på sit eget – så ser man mere på helheden når man kører rundt. At se den helhed – det var meget fedt. Man har jo meget fokus på sin egen lille plet – men helheden er vigtig."

Ud over tilbagemeldingerne om det faglige fokus med bygningskultur og landsbymiljø, så havde vi også fokuseret på betydningen af livskvaliteten i en landsby – som kan højnes ved ganske få greb (jf. Realdanias publikation Vores Livskvalitet, 2025). En af deltagerne sagde om dette: "Også formidlingen af livskvalitet er vigtig. At bo i en landsby som Vester Vedsted – her kender man hinanden – derfor må det gerne være åbent (med indkig til husene) så man kan hilse. Det er derfor man bor her. Hvis man har et godt lokalsamfund og kender hinanden, så vil man gerne åbne sin grund op."

Generelt var der tilfredshed med det faglige niveau – og vægtningen af indholdet, både oplæg, byvandring og workshops. Der var generelt tilslutning til at man havde fået ny viden og inspiration.

På Mandø vil man arbejde videre med at sikre de frie udsyn og det åbne græstæppe – og på udvalgte steder i byen markere gode ind- og udkig. Samtidig vil man arbejde videre med ideen om at afgrænse grundene med lave grøfter, som det ses flere steder, frem for at opsætte hegn.

I Vester Vedsted var der en ny erkendelse af hvordan marsklandsbyen oprindelig er blevet tilplantet og i dag blevet til en grøn landsby med en forte omkring kirken – her var der et ønske om at bevare disse fine sammenhænge.

Der var ønske om at fortsætte med et nyt arrangement i hhv. Darum og Vester Vedsted. Der er flere mulige emner der kunne tages op. På spørgsmålet om beboerne ville deltage i lignende arrangementer igen blev der sagt: "Vi elsker at I kommer!"

Konklusionen på interviewet var også at landsbyerne kan få glæde af hinandens viden og kan udveksle deres bygningstraditioner. De tre marsklandsbyer har grundlæggende samme bygningskultur, men landsbyerne har udviklet sig forskelligt. Landsbyboerne vil derfor have stort udbytte af at besøge hinanden og udveksle erfaringer i stedet for at tage på studieture til udlandet. Ved fokusgruppeinterviewet blev der efterlyst fysisk materiale om bygningskulturen fra hhv. repræsentanterne fra Darum og Vester Vedsted. Vi henviste til den rapport der er udarbejdet om Mandøs bygningskultur samt Slots- og kulturstyrelsens videnssamling om bygningskulturen ved Vadehavet. En pointe var også, at den anerkendende tilgang i formidlingen om landsbyernes bygningsarv var en vigtig

forudsætning for at deltagerne følte sig trygge ved arrangementerne i deres landsbyer.

Afslutningsvis blev det sagt at fornemmelsen var, at folk fik nogle ahaoplevelser. Der var et ønske om fra repræsentanterne fra Darums side, at der kommer information ud som en kampagne på Facebook.

Delkonklusion efter besøg i landsbyerne

Det er vores erfaring, at viden om og indsigt i et steds historie, dets visuelle fremtræden i form af bygningskulturen, landsbymiljøet og stedets uopdagede potentialer kan være med til at skabe en lokal forståelse for, de unikke værdier et sted rummer. Det lokale engagement og medejerskabet kan kort sagt påvirkes positivt, når der sættes fokus på de kvaliteter og den fortælling, et sted indeholder. Viden om det lokales betydning og værdi kan være med til at skabe lokal stolthed og dermed opmærksomhed på mulige fælles indsatser for at sammen at passe på et steds unikke værdier og kvaliteter.

Den samlede evaluering fra erfaringerne fra arrangementerne i landsbyerne og deres feedback er at følgende tilgange i formidlingen er afgørende:

En anerkendende tilgang: Det er vigtigt ved denne type arrangementer at italesætte, at formidlingen om et steds kvaliteter vil ske ud fra en anerkendende tilgang. At ingen bliver udstillet, og at der vil være fokus på værdier og bevaringskvaliteter. Og at formidlingen ikke vil rumme løftede pegefingre. Denne anvendte tilgang fra metoden Appreciative inquiry, har fokus på den positive, værdsættende udforskning af et emne, fremfor de problemer, der måtte være. Her handler det om hvad, der fungerer godt, fx lokale fortællinger og oplevelser man er stolte af – som et fælles udgangspunkt for at skabe og realisere drømme og visioner for fremtiden. Brug af denne metode kan understøtte et øget engagement, samt styrke det lokale ejerskab og stolthed.

Visualiseringer: Såkaldte "omvendte" visualiseringer er et godt redskab til at igangsætte dialoger – og vise hvordan ikke-autentiske løsninger påvirker den enkelte bygning og helheden uhensigtsmæssigt. Det er også et godt middel til refleksion og dialog om det fælles ansvar og de fælles værdier i landsbyen.

Workshops: I de tre landsbyer blev de indlagte workshops faciliteret forskelligt. Visualiseringerne

kunne være fulgt af spørgsmål til dialog i grupperne – eller grupperne kunne selv vælge hvad de ville tage udgangspunkt i. Begge typer workshops resulterede i engagerede debatter i grupperne. En tredje form med brug af luftfotos førte til at man foreslog steder, hvor man ønskede nye formidlingsindsatser. Dette resulterede i en mere aktiv ideudvikling (Mandø) med mange nye ideer til følge.

Oplæg om kulturhistorie, bystruktur og bevaringsværdier: Dette var et fast element udarbejdet til hver landsby efter besigtigelse og vidensindsamling. Oplægget fungerede som et fundament i den fælles vidensdeling i landsbyerne – også som optakt til byvandring – med fokus på at formidle det lokale steds karakteristika. Oplægget varede ca. 40 minutter.

Oplæg og outro om bygningskulturens påvirkning af livskvalitet: Hvert arrangement blev afrundet med et oplæg om bygningskulturens betydning for det gode liv – og livskvaliteten. Både Realdanias analyse af bygningsarvens værdi i undersøgelsen "Vores fælles skatkammer – Bygningsarven er pengene værd (2013) samt deres nyeste publikation (2025): "Vores livskvalitet" – hvad kan vi lære af de lykkeligste danskere, blev der refereret til publikationernes evidensbaserede forskning om, hvordan det byggede miljø kan øge vores livskvalitet. Med denne vinkel som afslutning på hvert arrangement ønskede vi at sætte fokus på, at det ikke kun lokalt, men også helt generelt betyder noget, hvordan vi bor og indretter os. Og at vi selv kan gøre en forskel, der hvor vi bor.

Byvandring: Disse vandring tog udgangspunkt i lokalrådenes ønsker om steder der skulle besøges i landsbyerne, med udvalgte stop undervejs, samt uplanlagte stop og dialoger undervejs, med udgangspunkt i gode eksempler på bygninger og helheder, der fx. repræsenterede en bestemt byggestil. Byvandringerne og stoppene undervejs gav eksempler på de budskaber og den vidensdeling som oplæggene forud havde formidlet.

Aftaler og forventningsafstemning: Formøder med repræsentanter fra lokalrådene for at forventningsafstemme arrangementet – og vurdere om der er interesse for det, er afgørende for arrangementets gennemførelse og succes. Repræsentanterne får en rolle som ambassadører for arrangementet – og bidrager til at informere om arrangementet og invitere borgerne med.

Rollen som formidlere: Det er vigtigt at definere den rolle som projektets aktører kan udfylde i forhold til deltagernes forventninger. Konsulenternes rolle var at formidle bygningskulturen til borgerne i øjenhøjde, med fokus på lokale værdier og kvaliteter – og vidensdeling om kulturhistorien og de unikke kulturmiljøers sårbarhed – for at skabe dialog og medejerskab. Mødet med beboere, der har boet et sted i mange år og har mange års erfaring og et tæt medejerskab til deres landsby forudsætter en ydmyg og beskedne tilgang i valget af temaer og måden disse formidles på. Rollen som formidler forudsætter evnen til at lytte til de lokale udsagn og deres oplevelse af deres sted, så formidlingen kan udvikles i samspil med beboernes ønsker og forventninger. Formidlingsindsatsen skal ud fra disse forudsætninger designes til både at rumme nye vinkler og perspektiver til en dialog om stedet, men også tilbyde eksisterende viden om stedet, som kan bibringe nye indsigter og forstærke det lokale ejerskab.

Faglighed: Rollen som formidler forudsætter en faglig troværdighed for at kunne bidrage med saglig viden og sikre, at overenskomsten mellem tilhører og afsender ikke brydes – der skal være tillid til både afsenderens faglighed og budskabets troværdighed. Derfor er det vigtigt at formidlingen er baseret på faglig viden og evidens.

Landsbyerne kan lære af hinanden: En af erfaringerne i projektet er, at der er et stort potentiale landsbyerne imellem – de kan have glæde af at mødes og dele deres viden om bygningsarv fra samme periode, og hver landsby kan bidrage med noget. En af pointerne i dette projekt er at beskedne indsatser og fokus på detaljer i landsbyerne kan gøre en stor forskel. Forudsætningen er vidensdeling og dialog i landsbyerne. Udover bygningskulturen kan landsbyerne inspirere hinanden til at sikre sammenhænge og helheder via græsrabatter/fortove, åbne inviterende haver og en fokus på at understøtte en eksisterende grøn karakter. I forhold til restaurering og bevaring kan landsbyernes beboere også blive inspireret af de øvrige landsbyers traditioner i valget af farver til både facader og træværk. Det samme gælder valget af originale og autentiske tage, vinduer, døre og detaljer.

Konklusion om formidling i landsbyerne

Et formidlingsprojekt som Bygningskultur i øjenhøjde er meget ressourcekrævende i tid, da hvert arrange-

ment forudsætter et indgående forarbejde. Besøget i landsbyerne forudsætter faglig indsigt og forbedelse, da landsbyens beboere selv kender deres landsby ind og ud. Som formidler skal man kunne tilbyde noget ny viden – eller nye vinkler at reflektere over. Det nødvendige forarbejde betyder at denne type formidling er tidsmæssigt ressourcekrævende og derfor forudsætter politisk opbakning og finansiering til realisering.

Ikke desto mindre har realiseringen og finansieringen af dette projekt givet Nationalparken mulighed for at undersøge og afprøve hvordan forskellige formidlingstilgange bliver modtaget lokalt ved at teste forskellige metoders virkning – og høste mange nye erfaringer gennem afprøvningen.

Efter afprøvningen og gennem erfaringerne med de tre landsbyarrangementer har vi overvejet mulighederne for at udvikle et mere overordnet formidlingsforløb, som er mindre ressourcekrævende, og som kan anvendes til formidling i landsbyerne langs Vadehavet mere generelt, uden fokus på den enkelte landsbys særlige kulturhistoriske træk – men i stedet med en samlet fortælling og oplæg om bygningskulturen ved Vadehavet. Det afprøvede arrangements hovedstruktur i Bygningskultur i øjenhøjde kan bibeholdes – med oplæg, byvandring og visualiseringer – og en efterfølgende dialog om stedets kvaliteter i workshops. En sådan "light"-udgave af Bygningskultur i øjenhøjde-konceptet kan udvikles til en formidlingspakke til aktiviteter i de øvrige landsbyer ved Vadehavet.

Workshop: Formidling og deling af erfaringer

For at vidensdele projektets resultater og erfaringer stod NPV for at planlægge og afvikle en fælles workshop med invitation af vadehavskommunerne, museerne samt andre interessenter.

I workshoppen blev Bygningskultur i øjenhøjde formidlet for deltagerne ved en afprøvning af konceptet – i en forkortet udgave med oplæg og byvandring – og med brug af visualiseringer undervejs.

Målet var ud over at dele erfaringerne fra projektet også at præsentere to andre projekter hvor temaet også var at skabe dialoger om bygningskulturen, men med andre målgrupper.

Hvor Bygningskultur i øjenhøjde handler om formidling af den lokale bygningskultur i landsbyerne – for beboerne som målgruppe, så havde de to andre projekter nogle andre formål og målgrupper:

Fra Esbjerg Kommune fortalte arkitekt Kristine Dagnæs-Hansen om projektet Urban Minded, hvor målgruppen var teenagepiger i alderen 13-17 år – og hvor målet var at skabe et byrum, hvor pigerne befandt sig godt. Et vigtigt spørgsmål var, hvordan man fanger målgruppen. I dette projekt var der via nogle workshops iværksat en proces, hvor de unge piger skulle være medskabende til et byrum, de selv drømte om at opholde sig i. I projektet havde kommunens projektledere fået nye indsigter i, hvordan man tilgår målgruppen, hvordan man kan benytte sig af samarbejde med antropologer, der har helt andre tilgange til målgruppen – og hvordan man omsætter deltagernes ideer og udsagn til virkelighed.

"Klitsommerhusene ved Grenaa Strand var en anden case, som museumsinspektør Rikke Alsbjerg Schønning fra Museum Østjylland formidlede. Her var målgruppen både sommerhusejere og beboere i sommerhusområdet, både lokale og ikke-lokale. Projektets mål var fortsat at bevare sommerhusenes historiske værdier og styrke bevaringen af det samlede kulturmiljø. Flere af sommerhusene har en middel bevaringsvurdering men samlet udgør de et værdifuldt kulturmiljø. Området er omfattet af en bevarende lokalplan, som man ønskede videreført og styrket i den nye lokalplan, da de bevarede bestemmelser var i risiko for at udgå. Gennem formidling af klitsommerhusenes kvaliteter og deres sårbarhed over for forandringer var håbet at sikre en fortsat bevaring af deres historiske udseende. Foredrag om området, stormøde og en fælles besigtigelse med repræsentanter fra flere foreninger, kommunen og museet samt besøg fra Arkitektskolen i Aarhus var nogle af de indsatser, man igangsatte for at sætte fokus på bygningsarven."

Erfaringsopsamling og feedback på de tre oplæg

Efter oplæg fra de tre projekter indsamledes erfaringer og feedback fra deltagerne, der repræsenterede Esbjerg Kommunes Byfond, Esbjerg, Varde og Tønder kommune samt Nationalparken.

På spørgsmålet om, hvad det vigtigste er, som deltagerne fra dagen kan tage med sig hjem fra dagen, var svarene:

- Den anerkendende – positive tilgang er noget helt nyt
- God ide med de omvendte visualiseringer – visualiseringerne er et godt værktøj
- I NPV kan vi gøre brug af den positive tilgang i rigtig mange andre sammenhænge som metode
- Det vil være godt, hvis man kan følge op og lave forslag til blivende forbedringer
- At det er godt med forventningsafstemning, som er sket ved at afholde formøder med lokalrådene
- Alle landsbymiljøerne i Nationalparken burde have en bevidsthed om deres kvaliteter – det er almen dannelse – det er jo det, vi skal værne om
- Projektet Bygningskultur i øjenhøjde sætter fokus på vigtigheden af lokalplanerne i de sårbare miljøer
- Super med den lavpraktiske tilgang og fokus på detaljer – hvor lidt der skal til for at gøre en forskel
- Gåturen er positiv fordi man møder folk i øjenhøjde
- Vigtigheden i at sætte fokus på et områdes unikke stedsidentitet – det er både rigtigt og vigtigt!
- Vigtigheden i at give de små sårbare landsbymiljøer en identitetsfølelse

Niels Pinborg, formand for Esbjerg Kommunes Byfond har efterfølgende udtrykt sin positive oplevelse af mødet, se bilag.

AFLEDTE PROJEKTER – VIDENSDELING OG FORMIDLING TIL FLERE MÅLGRUPPER

Nationalparken og deltagerne fra arrangementerne i landsbyerne ønskede at vidensformidlingen og budskaberne om den bevaringsværdige lokale bygningsarv, som var udviklet og formidlet i landsbyerne skulle leve videre og tilgængeliggøres for en større målgruppe. Som en del af projektet blev der produceret 8 videoer, der især henvender sig til beboerne i landsbyerne – og permanent kan ses på Nationalparkens hjemmeside og SoMe-kanaler, ligesom NPV gerne deler materialet. Her blev pointerne fra de tre arrangementer i landsbyerne samlet i temaer med udgangspunkt i den egnstypiske bygningsarv ved Vadehavet. Samtidig blev det valgt at videreudvikle et tidligere undervisningsmateriale om bygningskulturen for børn til undervisningsplatformen Mit Vadehav, med 6. klassetrin som primær målgruppe, hvor bygningsarven langs Vadehavet formidlet i øjenhøjde til skolebørn på mellemtrinnet.

Bygningskultur i øjenhøjde formidlet på videoer

Der blev produceret 8 videoer om bygningskulturens forskellige udtryk, hvor budskaberne fra de afholdte arrangementer blev tematiseret. Formålet med videoerne er at formidle den helt særlige bygningsarv ved Vadehavet i øjenhøjde, for igennem vidensdeling at gøre opmærksom på de sårbare og unikke miljøer, og på at små indsatser kan være med til at sikre bevaringsværdierne. På trods af landsbyerne ved Vadehavet har hvert deres særpræg, så har de alle den egnstypiske bygningskultur til fælles. Derfor har videoerne fokus på de traditioner, og den bygningsarv, der er gennemgående langs vadehavet.

En gennemgående pointe i videoerne er at individuelle indsatser på det enkelte hus og den enkelte matrikel kan have stor indvirkning på og betydning for helheden.

Bygningskulturen blev formidlet med oplæg om stedets kulturhistorie og bygningskultur som baggrund for dialogen i øjenhøjde.

Videoerne er inddelt i følgende temaer:

1. Introduktion til bygningskulturen og filmene
2. Landsbyens rum
3. Facader
4. Tage
5. Vinduer
6. Porte og døre
7. Forhaver
8. Bygningskultur – visualiseringer

Bygningskultur i børnehøjde på Mit Vadehav

Nationalparken ønskede med "Bygningskultur i øjenhøjde" også at udvikle et undervisningsmateriale om bygningskulturen for børn. I samarbejde med Myrthue, Esbjergs kommunes skoletjeneste, og Museum Vest blev der på grundlag af tidligere erfaringer med et par sommerskole-forløb om bygningskultur, "Opdag din by" for mellemtrinnet, udviklet et undervisningsmateriale til undervisningsportalen Mit Vadehav. Materialet består af oversigter over bygningsarven ved Vadehavet i byerne og på landet indtil år 1900. Beskrivelseskortene rummer tegninger af traditionelle hustyper langs Vadehavet beskrevet via tekster, illustrationer og videoer – samt detektivopgaver, lege og lærervejledning. Målet er et

undervisningsmateriale der introducerer og formidler bygningsarven for børn, så de i deres lokalområde kan genkende og finde de egnstypiske træk i bygningskulturen. Materialet kan downloades af alle, men er udviklet til undervisningsbrug i skolerne med elever på 6. klassetrin som den primær målgruppe.

Byvandring i St. Darum (foto: NPV)

Konklusion

Projektet Bygningsskultur i øjenhøjde har testet forskellige måder at formidle den lokale bygningsarv på. Metodetilgangen er blevet evalueret og har fået positiv kritik fra de deltagende landsbyer.

De landsbyer, som blev inviteret til at deltage, har alle udtrykt at arrangementerne var inspirerende, interessante og lærerige. De formidlingsmetoder, som blev afprøvet i projektet, har fungeret godt til formålet, og kan let omsættes og genbruges til fremtidig lignende formidling af steders lokale kvaliteter.

Erfaringerne fra projektet viser, at det er muligt at engagere de lokale ildsjæle – generelt vil lokale borgere gerne vide mere om deres sted, om bygningsarven og kulturmiljøet – og de vil gerne være med til at gøre en forskel. En vigtig pointe i erfaringerne med dette projekt er, at det er afgørende at sætte en dagsorden og igangsætte en dialog, når man formidler lokalt. Forudsætningen for en konstruktiv dialog er faglig viden og formidling af de kvaliteter der allerede er til stede i den enkelte landsby. Med indsigt i og bevidsthed om disse kvaliteter er det muligt lokalt at drømme, planlægge og igangsætte initiativer, når en gruppe borgere i fællesskab løfter deres lokale sted, ikke mindst fordi de føler ejerskab og stolthed over

det, som det rummer. Det fælles momentum og mandat giver lyst til at passe på de fine sammenhænge som stedet rummer. Den fælles dialog og fælles værdier er derfor et vigtigt udgangspunkt for sammen at iværksætte initiativer, der understøtter stedets kvaliteter.

Det er NPVs håb at disse forskellige initiativer kan være med til at sætte fokus på bygningsarven langs Vadehavet og udbrede kendskabet til den.

Mulighed for videre forløb og nationalt brug

Projektet Bygningsskultur i øjenhøjde har testet forskellige måder at formidle den lokale bygningsarv på. Den udviklede metodetilgang er blevet evalueret og har vist sig at være yderst brugbar.

Erfaringerne fra projektet viser, at det er muligt at engagere de lokale ildsjæle – lokale borgere vil gerne vide mere om deres sted, om bygningsarven og kulturmiljøet – og de vil gerne gøre en forskel.

På baggrund af evalueringerne håber vi at erfaringerne fra de afprøvede formidlingstilgange kan bru-

ges som inspiration for fremtidige møder med landsbyerne.

Formøder og forventningsafstemning om indhold og roller er vigtige for at skabe dialog i øjenhøjde, hvor viden og indsigt kan skabe refleksion og skabe lyst til at støtte og passe på de lokale helheder.

Bygningsskultur i øjenhøjde kan skaleres op og ned med de ressourcer, der afsættes, men også det faglige indhold af møderne med deltagerne kan sammensættes, så programmet fokuseres på en mere generel viden om hele regionens bygningsarv frem for en mere specifikt lokal fokus. Derved vil man kunne

realisere flere af denne type formidlingsmøder, med brug af færre ressourcer, hvor dele af det faglige indhold kan genbruges – når vi taler om den samme egnstypiske bygningskultur vel at mærke. Især oplæg om bygningsarv og miljøet kombineret med byvandring fungerer godt i en sammenhæng – og det samme gælder visualiseringerne, der kan sætte fokus på hvordan man kan svække eller styrke bygninger, miljøer og helheder. Den anerkendende tilgang "Appreciate Inquiry", i formidlingen og i dialogen med deltagerne, som vi bevidst har anvendt i mødet med borgerne, har vist sig at være en vigtig forudsætning for den gode dialog – og denne tilgang anbefales også når man møder borgerne lokalt.

Erfaringsudveksling og byvandring i Vester Vedsted med kommuner, museer og andre aktører. Foto: NPV

BILAG

Aktører i projektet

NATIONALPARK VADEHAVET

NPV er en statslig fond som arbejder med natur, landskab, kultur og kulturhistorie, friluftsliv, regionaludvikling, UNESCO verdensarv samt internationalt samarbejde. NPV arbejder sammen med lokale myndigheder og en lang række organisationer.

Nationalparkchef Peter Saabye Simonsen har +30 års erfaring med ledelse, projektudvikling/-styring, bæredygtig udvikling samt turismeudvikling.

Udviklingskonsulent Anne Husum Marboe har +20 års erfaring som projektleder både akademisk og administrativt. Hun er uddannet miljøhistoriker og varetager NPVs kulturelle ansvar for de kulturelle og kulturhistoriske værdier inden for Vadehavsområdet. Derudover er hun focal point for Unesco Verdensarv Vadehavet omkring formidling og nationalt samarbejde. Hun har tidligere forsket i kulturel værdisætning.

NPV formidler bredt via hjemmeside og SoMe. NPVs undervisningsportal MitVadehav tilbyder gratis undervisning til folkeskole og førskole niveau (<https://www.mitvadehav.dk/>)

EKSTERNE AKTØRER

Aktørerne er arkitekt Helene Plet og kulturhistoriker Mette Slyngborg, der i 12 år har samarbejdet i et par-løb i Esbjerg Kommunes Byfond. Derigennem har de erfaringer med møder, dialoger og oplæg i landsbyer, hvor netop bevaringsværdier og korrekt restaurering har været i fokus. De har erfaringer med formidling og har gennem arbejdet erfaret at denne type formidling og vidensdeling i tæt dialog med husejerne både virker og skaber resultater. En vigtig erfaring er, at et steds DNA – de fortællinger og analyser borgerne får overleveret er med til at skabe og understøtte en lokal stolthed og et ejerskab til både bygninger og det lokale miljø som en helhed. Den lokale historie – et steds rødder og identitet er vigtige at kende til for at skabe denne stolthed og forståelse for betydningen og værdien af bygningskulturen.

Arkitekt Helene Plet har været konsulent for Esbjerg Kommune med udarbejdelse af landsbyplanerne for bl.a. Mandø, Darum, Øster Vedsted, Vester Vedsted og Vilslev. Helene Plet har været formand for Esbjerg Kommunes Byfond i 20 år indtil 2021 og har sit eget arkitektfirma Plet arkitektur i Esbjerg. I hendes faglige virke har Helene Plet både arbejdet med bygnings- og landskabs arkitektur samt planlægning. Helene

har en uddannelse i forandringsledelse, og hun har faciliteret borgerprocesser igennem 20 år. For yderlig information se www.pletarkitektur.dk

Cand. Mag i æstetik og kultur, museumsinspektør Mette Slyngborg indgik i kommunens arbejdsgruppe omkring landsbyplanerne, og har sammen med Esbjerg Kommune, i sit daglige arbejde som museumsinspektør, udviklet en metode til udpegning af kulturmiljøer, KulturMiljøMetoden, en metode, som er på Slots- og kulturstyrelsens hjemmeside – og har sammen med Esbjerg Kommune udpeget 69 kulturmiljøer i kommunen ved besigtigelser og beskrivelser af hvert miljø. Mette Slyngborg er medlem af Det Særlige Bygningssyn, og har indgået i redaktionsgruppen for Danmarks nye fredningsstrategi og sidder i Esbjerg Kommunes Byfond på 15. år. Mette har en diplomuddannelse i fagene forandringsledelse samt i facilitering og coaching af grupper og teams. Mette driver tillige virksomheden Slyngborg Formidling, og det er som formidler herfra, hun er indgået i projektet.

Lokale ressourcer til formidling af bygningskulturen

Vidensindsamling om den lokale bygningskultur kan opøges følgende steder:

- Det lokale arkiv – der kan bidrage med historiske fotos af eksisterende huse
- Kommunen, der kan levere kortmaterialer, kulturmiljøbeskrivelser og rådgivning om den lokale bygningskultur og tradition
- For beboere i Esbjerg Kommune: Rådgivning ved Esbjerg Kommunes Byfond.
- Det kulturhistoriske museum, der kan levere kulturhistoriske viden om et steds historie, kulturmiljøer – og historiske strukturer.
- Nationalparkens udgivelser
- Slots- og kulturstyrelsens hjemmeside med vidensark om Vadehavets bygningskultur
- Mit Vadehav. Undervisningsportal for folkeskolen om bl.a. Bygningskultur.
- Diverse litteratur og hjemmesider med information om historisk byggeteknik og materialebrug, fx. viden om den historiske brug af linolie maling.

Brev fra formanden
for Esbjerg Kommunes
Byfond

Dagens to andre indlæg var også interessante og ganske tankevækkende i forhold til at komme tættere på, hvad det er, man er opmærksom på, når man bevæger sig rundt i by og på land, dels hvordan unge piger opfatter vores byrum i Esbjerg og hvor de finder interesserpunkter, som er vidt forskellige fra dem, man som halvgammel mand med arkitekturbaggrund lægger mærke til, dels hvordan man med ihærdig information til fritidshusejere kan få dem med på at bevare en speciel bygningskultur ved at underordne sig nogle fælles spilleregler (lokalplaner), når man køber, vedligeholder og evt. ombygger/udbygger et fritidshus i et område med et særligt kulturhistorisk udtryk som ved klitsommerhusene ved Grenå Strand.

Så alt i alt: Tak til alle involverede arrangører og fremmødte gæster for en spændende dag med et fint fagligt indhold og en god dialog mellem parterne.

Med venlig hilsen
Niels Pinborg

Niels Pinborg - Arkitekt m.a.a. - Drost Pedersvej 16 - 6760 Ribe
CVR-nr. 40928294 - 20 21 09 22 - pinborgribe@gmail.com

Ribe, 02.12.2025

Til
Helene Plet & Mette Slyngborg

Vedr. KoP-studietur - Bygningskultur i øjenhøjde - 09.10.2025

Jeg havde fornøjelsen af at være deltager i ovenstående studietur, som blev afviklet på Ungdomshøjskolen i Vester Vedsted og omliggende landsby.

Temaet for dagen var "Formidling af bygningskultur til forskellige målgrupper", og var delt op i tre forskellige oplæg med hver sin målgruppe.

Jeg deltog som medlem af Esbjerg Kommunes Byfond, bl.a. fordi Byfonden også arbejder med, hvordan vi som "bevaringsfond" kan formidle kulturværdier og bevaring af disse til personer og grupper i Esbjerg kommune.

Derfor var dagens første indlæg, som var jeres, nok det mest relevante for mig, idet det viste, hvordan man kunne indsamle data om kulturværdier i et afgrænset område og derefter analysere og bearbejde dem med henblik på at videregive dem i en mere tilgængelig form til målgruppen, som naturligt nok må være de mennesker, som bor i eller har indflydelse på netop dette område.

En vigtig del af materialet bestod af fotos og simple visualiseringer, som viste, hvordan man kan fastholde arkitektoniske kulturværdier med enkle greb, eller odelægge, hvis man ikke er opmærksom på, hvad man gør, og hvilke konsekvenser ens handlinger har på detaljer og helheder. Eksemplerne var mange, f. eks. overgangen fra offentligt areal til privat grund – vej/rabat/forhave – hvor man kan lave en "åben" overgang med ingen eller lav bevoksning/adskillelse, som inkluderer eller en lukket overgang med høje hække og plankeværker, som begrænser kontakten og dermed adskiller skarpt og mindre umødekommende. Der var også eksempler med farven på bygningen, hvor de mere klassiske og mindre umødekommende. Der var også eksempler med farven på bygningen, hvor de mere klassiske og mindre umødekommende. Der var også eksempler med farven på bygningen, hvor de mere klassiske og mindre umødekommende. Der var også eksempler med farven på bygningen, hvor de mere klassiske og mindre umødekommende.

Når vi i Byfonden snakker med husejere "i øjenhøjde", f. eks. når vi besøger et af kommunens lokalråd, bestræber vi os på at understrege, at vi ikke er smagsdommere, men snarere personer, der ud fra et relativt objektivt fagligt grundlag forsøger at fortælle om de kvaliteter, vi finder hos dem i netop deres lokalområde, og hvordan man kan passe på disse kvaliteter, når og hvis man vil lave nyt. Og her oplever vi, at det er en fordel, at vi kommer som en "neutral" instans, der hverken skal godkende en løsning (som f. eks. en offentlig myndighed) eller sælge et bestemt produkt (som f. eks. en producent eller leverandør af diverse byggematerialer), men tværtimod kan komme med vores umiddelbare mening om den principielt "rigtige" løsning i den aktuelle sag uden nødvendigvis at gå i projektmæssige detaljer.

Det var også sådan, jeg oplevede jeres indlæg: som et neutralt indlæg, som viste, hvilke overordnede principper, man skal have for øje uden at blande sig i den endelige løsning, som den enkelte husejer selv må være ansvarlig for, især når og hvis man som sådan kan træffe sin beslutning på et mere oplyst grundlag. Og her synes jeg, at jeres indlæg udmærkede sig ved at det viste et velunderbygget materiale, som var meget tilgængeligt for personer med en mindre faglig indsigt i "de kulturhistoriske og bevaringsmæssige værdier" rundt om i vores samfund.

NATIONALPARK VADEHAVETS VÆRDIFYLDTE HISTORIE – ER VORES KERNEFORTÆLLING. DEN BERETTER OM OS OG OMRÅDET.

Når du møder os fra Vadehavet, mærker du med det samme, at der er en særlig kraft i området. Naturen er nærværende i en grad, så det på en stormvejrsgang kan virke skræmmende. Kulturen er stærk. Husene anderledes. Folk er formet af de livsvilkår, som hersker. Selv når vi danser, er vi noget særligt.

Naturen er smuk. Og barsk. Den er lys. Og mørk. Kontrasterne er enestående. Som når dagen slutter, og solen dækker kilometer af våd strand med guld. Samspillet er aldrig enes, men altid til stedet. Mød det i marsken. Mærk tidevandets puls.

Vadehavet er en nøgle til at forstå naturens store linjer. Uundværligt for verdens trækfugle. Det er et spisekammer. En på alle måder enorm ressource, hvor vi yder en indsats for dyr og planter. Vi beskytter verdens naturarv og giver den videre til dine børn.

Nationalpark Vadehavet favner mange interesser. Vi er ildsjæle med et fælles mål: at benytte, beskytte og udvikle området med respekt for fortid, nutid og fremtid. Både helt konkret og fysisk og ved at samarbejde, dele viden, udvikle uddannelsesaktiviteter og skabe unikke produkter, du kan købe og smage.

Møde Vadehavet. Brug området med respekt og få oplevelser du vil tage til dig – og med dig videre i dit liv.

NATIONALPARK VADEHAVET